

Zbrojenia i kontrola zbrojeń w 2022 r. w cieniu nuklearnego szantażu Rosji

3 stycznia 2022 r. przywódcy pięciu państw nuklearnych wydali wspólne stanowisko o zapobieganiu wojnie atomowej i uniknięciu wyścigów zbrojeń. Podkreślili w nim m.in., że: niedopuszczenie do konfliktu między mocarstwami nuklearnymi stanowi ich „czołową odpowiedzialność”, wojny nuklearnej nie da się wygrać i nigdy nikomu nie wolno jej rozpętać, broń jądrowa to instrument odstraszenia i zapobiegania konfliktom zbrojnym, a zobowiązania wynikające z traktatu NPT i innych porozumień z zakresu kontroli zbrojeń i rozbrojenia winny być dotrzymywane; potwierdzając równocześnie konieczność zapobiegania nieautoryzowanemu lub niezamierzonemu jej użyciu oraz fakt, że żadna z posiadanych przez nie broni tego rodzaju nie jest wymierzona w jakiekolwiek inne państwo¹. 52 dni później jedno z państw sygnatariuszy doprowadziło do krwawej wojny, a jego niepowodzenia na froncie w kolejnych miesiącach sprawiły, że ewentualność bojowego użycia broni jądrowej w jakiejś formie rozpatrywano bodaj jako najbardziej realną od końca zimnej wojny.

Od początku zimnowojennej epoki odprężenia do resetu relacji USA–Rosja na początku prezydentury Baracka Obamy Moskwa była jednym z dwóch (wraz z Waszyngtonem) kluczowych podmiotów procesu rozbrojeniowego. Niezależnie od mniej lub bardziej instrumentalnych motywacji wynikało to, rzecz jasna, z militarnej potęgi ZSRR oraz jej pozostałości i zaowocowało licznymi dwu- bądź wielostronnymi porozumieniami ograniczającymi arsenały broni danego rodzaju czy wręcz całkowicie określoną jej kategorię wyłączającymi z użycia (jak traktat INF). Obecnie, z uwagi na sytuację na froncie w Ukrainie i jej międzynarodowe implikacje, uznać należy, że efektem działań Rosji są tendencje zgoła odwrotne – eskalacja napięcia w związku z groźbami ataku nuklearnego, rozbudowa potencjałów obronnych państw

¹ *Joint Statement of the Leaders of the Five Nuclear-Weapon States on Preventing Nuclear War and Avoiding Arms Races*, 3.01.2022, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/01/03/p5-statement-on-preventing-nuclear-war-and-avoiding-arms-races/> (dostęp: 5.01.2023).

regionu Europy Środkowej i Wschodniej w odpowiedzi na poczucie zagrożenia napaścią ze strony Rosji oraz podminowanie dotychczasowych inicjatyw na rzecz rozbrojenia i kontroli zbrojeń.

Zasadniczą część niniejszego opracowania stanowiła będzie zatem analiza nuklearnych aspektów rosyjskich działań wojennych w Ukrainie, a więc zagadnienie o bodaj największym z perspektywy globalnej znaczeniu w kontekście użycia broni masowego rażenia lub ataku na cywilną infrastrukturę nuklearną, a także, w wymiarze politycznym, starań obliczonych na załamanie architektury przyjętych porozumień, ilościowo i jakościowo regulujących arsenały jądrowe państw. Powyższe okoliczności odcisnęły głębokie piętno na podejściu Stanów Zjednoczonych do tej tematyki, wyrażonym w nowej *Strategii bezpieczeństwa narodowego* oraz w będącym jej rozwinięciem *Nuclear Posture Review*, który to przegląd zostanie omówiony. Rok 2022 naznaczony był ponadto przez niepokojący rozwój wydarzeń wokół programu atomowego KRLD (niezwykle intensywne testy rakietowe) i Iranu (największa w historii skala wzbogacania uranu i załamanie rozmów o wznowieniu JCPOA), co skryte w cieniu rosyjskiej wojny przeciwko Ukrainie przeszło w dużej mierze bez należytego echa.

Rosyjski szantaż nuklearny w trzech odsłonach

Jak wspomniano, pierwszy z wymiarów rosyjskiego szantażu nuklearnego wobec Ukrainy i Zachodu dotyczy gróźb bezpośredniego użycia tego rodzaju broni. Dynamika przebiegu wojny w Ukrainie sprawiła jednak, że zmieniał się kontekst, w którym Rosja takie sugestie formułowała. Bezpośrednio po inwazji Putin zagroził Zachodowi (*implicite*) reakcją „o konsekwencjach, jakich nigdy w swojej historii nie doświadczyliście”². O ile groźby z początku inwazji można jednak traktować *stricte* jako element odstraszenia³, o tyle analogiczne sugestie z września część obserwatorów, przede wszystkich w świetle planów aneksji czterech ukraińskich obwodów (chersońskiego, donieckiego, ługańskiego i zaporoskiego) oraz ówczesnych

² Za: M. Pankowska, „Co dokładnie powiedział Putin, gdy wypowiadał wojnę Ukrainie? Analiza przemówienia”, OKO.press, 24.02.2022, <https://oko.press/co-dokladnie-powiedzial-putin-kiedy-wypowiadal-wojne-ukrainie-analiza-przemowienia> (dostęp: 7.01.2023). Putin nie wspominał o Zachodzie wprost, ale o jakimkolwiek, bliżej nieokreślonym podmiocie, „który próbuje nam przeszkadzać, a tym bardziej stwarzać zagrożenia dla naszego kraju”. W szerszym kontekście całości wypowiedzi, nawiązującej m.in. do rzekomej agresywnej polityki NATO, taka interpretacja tej sugestii wydaje się uzasadniona.

³ W tym kontekście należałoby być może wspomnieć ponadto o przeprowadzonym 27 lutego 2022 r. „referendum konstytucyjnym” na Białorusi. Jedno z pytań, na które w myśl oficjalnych wyników udzielono twierdzącej odpowiedzi, dotyczyło rezygnacji z bezaatomowego statusu państwa (strony układu NPT w takiej właśnie roli). Nabiera to szczególnego znaczenia w świetle rozpatrywania możliwości rozmieszczenia na Białorusi, a więc jeszcze bliżej wschodniej flanki NATO, rosyjskiej broni jądrowej.

sukcesów kontrofensywy Ukraińców, odebrała jako łączące się z nieco bardziej realną perspektywą materializacji⁴. Chodzi o zapowiedzi Putina dotyczące użycia „wszelkich dostępnych środków” w razie zagrożenia integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej, której, jak z kolei stwierdził później (wbrew faktom) rzecznik Kremla Dmitrij Pieskow, „nieodłącznymi częściami” są cztery anektowane obwody⁵. W kontekście ukraińskich prób przywrócenia kontroli nad (i tak tylko częściowo) okupowanymi terytoriami powyższe traktować należy jako groźbę skierowaną wobec napadniętego sąsiada, w dodatku państwa bezatomowego (zresztą w wyniku ustaleń m.in. z Rosją z lat 1992–1994), co samo w sobie stanowiło złamanie pewnego tabu, gdy mowa o groźbach formułowanych przez mocarstwo nuklearne.

Retoryce towarzyszyły liczne akty demonstracji działań związanych z użyciem tego rodzaju broni, zarówno po inwazji, jak i tuż przed nią. Były to choćby: 1) manewry Floty Północnej na Morzu Barentsa z użyciem okrętów podwodnych zdolnych do przenoszenia głowic jądrowych (styczeń–luty 2022), 2) manewry „Grom-2022” z wykorzystaniem strategicznej triady nuklearnej, w tym symulacje uderzeń jądrowych na państwa skandynawskie (luty 2022), 3) wydanie przez Władimira Putina dyspozycji postawienia sił nuklearnych w stan „specjalnej gotowości bojowej” 27 lutego 2022 r.⁶; 4) pierwsze w historii bojowe użycie pocisków hipersonicznych – ostrzał rakietami typu Kindżał podziemnych składów amunicji w miejscowości Delatyn w obwodzie iwanofrankiowskim (18 marca 2022 r.), 5) testy ciężkich międzykontynentalnych rakiet balistycznych Sarmat (kwiecień 2022), 6) manewry w obwodzie kaliningradzkim z użyciem rakiet typu Iskander-M, obejmujące m.in. symulację uderzeń jądrowych (maj i październik 2022), 7) kolejne manewry nuklearne „Grom-2022” (październik 2022). Mimo to amerykańskie służby wywiadowcze nie zarejestrowały w ciągu roku działań świadczących o rzeczywistej woli użycia broni jądrowej. Doszło wprawdzie do zwiększenia obsady stanowisk w dowództwie sił nuklearnych oraz konsultacji dotyczących tego rodzaju scenariusza na szczeblu administracji wykonawczej, ale nie poskutkowało to np. uzbrojeniem większej liczby nośników w głowice jądrowe ani ich dyslokacjami bądź operacyjnym rozmieszczeniem (co się tyczy w szczególności taktycznej broni jądrowej)⁷.

⁴ Zob. szerzej: A. Kacprzyk, „Rosja grozi Ukrainie bronią jądrową”, *Biuletyn PISM* 2022, nr 158, <https://www.pism.pl/publikacje/rosja-grozi-ukrainie-bronia-jadrowa> (dostęp: 7.01.2023).

⁵ Za: S. Bugos, „NATO, Russia conduct simultaneous nuclear exercises”, *Arms Control Today* 2022, nr 11.

⁶ Praktyczne implikacje tego kroku oceniono jednak jako stosunkowo niewielkie i dotyczące raczej przygotowania do sprawnego przejścia w stan gotowości, gdyby sytuacja tego wymagała. Zob. idem, „Russian tactics fuel uncertainty in Ukraine”, *Arms Control Today* 2022, nr 4.

⁷ A. Kacprzyk, op. cit.; idem, „Nuklearne groźby Rosji podczas inwazji na Ukrainę”, *Komentarz PISM* 2022, nr 53, <https://www.pism.pl/publikacje/nuklearne-grozby-rosji-podczas-inwazji-na-ukraine> (dostęp: 7.01.2023); S. Bugos, „Russian officials talk nuclear war, U.S. intelligence says”, *Arms Control Today* 2022, nr 12.

Rosyjska doktryna nuklearna, zdefiniowana w dokumencie z czerwca 2020 r., która określa charakter posiadanej broni jądrowej jako defensywny, służący odstraszaniu oraz obronie narodowej suwerenności i integralności terytorialnej państwa, przewiduje możliwość użycia tejże w razie zaistnienia któregoś z czterech scenariuszy: 1) wystrzelenia rakiet balistycznych w stronę terytorium Rosji lub jej sojuszników, 2) użycia broni jądrowej (lub innej broni masowego rażenia) przeciwko niej samej bądź sprzymierzonym z nią państwom, 3) ataku na rosyjskie obiekty rządowe lub wojskowe o krytycznym znaczeniu, którego następstwa osłabiłyby zdolności Rosji do nuklearnej odpowiedzi (*disarming attack*), 4) agresji przeciwko Federacji Rosyjskiej, zagrażającej istnieniu państwa⁸. Niektóre z wypowiedzi Putina sugerowały jednak obniżanie progu potencjalnego użycia rzeczony broni, m.in. (w orędziu z 21 września, w którym ogłaszał mobilizację) na rzecz obrony integralności terytorialnej, „ludności, niepodległości i wolności”⁹. Powyższe, w świetle „aneksji” czterech ukraińskich obwodów oraz absurdalnych oskarżeń o zamiar wykorzystania przez Ukrainę broni chemicznej, biologicznej¹⁰ lub „brudnej bomby” (broni radiologicznej)¹¹, czyli broni masowego rażenia każdego rodzaju oprócz nuklearnej, przyczynia się do zwiększania poczucia zagrożenia rosyjskim atakiem jądrowym. W kontekście omawianej wojny USA rozpatrywały w tym znaczeniu przede wszystkim ewentualności demonstracyjnego użycia przez Rosję taktycznej broni jądrowej nad strefą niezamieszkaną (np. nad Morzem Czarnym albo Oceanem Arktycznym) bądź uderzenia nią w ukraiński obiekt wojskowy¹².

Jednocześnie działania podjęte przez Siły Zbrojne Ukrainy latem i jesienią 2022 r., które w świetle powyższych warunków brzegowych Rosji mogłyby posłużyć jako pretekst do takiego ataku, nie poskutkowały eskalacją konfliktu do poziomu nuklearnego. Chodzi tu nie tylko o próby odbijania części terytoriów anektowanych obwodów (przede wszystkim wyzwolenie Chersonia w listopadzie), lecz także o ataki na okupowany od 2014 r. Krym, zakończone m.in. zniszczeniem niektórych rozmieszczonych tam

⁸ *Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence*, 8.06.2020, https://archive.mid.ru/en/web/guest/foreign_policy/international_safety/disarmament/-/asset_publisher/rp0fiUBmANaH/content/id/4152094 (dostęp: 7.01.2023).

⁹ *Address by the President of the Russian Federation*, 21.09.2022, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/69390> (dostęp: 7.01.2023).

¹⁰ A. Wilk, J. Rogoża, „Atak Rosji na Ukrainę – stan po 28 dniach”, *Analizy OSW*, 24.03.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-24/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-28-dniach> (dostęp: 7.01.2023).

¹¹ A. Wilk, P. Żochowski, „Rosja grozi brudną bombą. 242. dzień wojny”, *Analizy OSW*, 24.10.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-10-24/rosja-grozi-brudna-bomba-242-dzien-wojny> (dostęp: 7.01.2023).

¹² J. Borger, „Are Putin’s nuclear threats really likely to lead to Armageddon”, *The Guardian*, 7 października 2022 r.

obiektów militarnych (np. samolotów stacjonujących w bazie lotniczej Saki w Nowofedoriwce), a nawet Mostu Krymskiego w Cieśninie Kerczeńskiej, czy wręcz na infrastrukturę wojskową w samej Federacji Rosyjskiej (zwłaszcza grudniowy nalot dronów na bazy lotnicze w Engels, Diagilewie k. Riazania czy Kursku¹³).

W zrozumieniu istoty postępowania Rosji pomocne mogą być dwa założenia jej strategii wojskowej, na które wskazuje w raporcie z 2020 r. Michael Kofman i jego zespół. Pierwsze to szerokie, całościowe rozumienie strategicznego odstraszenia (*strategicheskoe sderzhivanie*), obejmujące zarówno instrumenty *stricto* militarne (z bronią jądrową jako narzędziem ultimatywnym), jak i całą gamę środków pozamilitarnych, w tym politycznych, dyplomatycznych czy informacyjnych¹⁴. Stąd różnice pomiędzy retoryką a realiami pola walki. Grożenie państwu bezatomowemu użyciem przeciw niemu broni jądrowej to także element sygnalizowania statusu, przewagi¹⁵, nawet jeśli w tym konkretnym przypadku jest on bardziej funkcją relatywnej słabości niż siły (tj. odpowiedzią na niepowodzenia militarne w konfrontacji z Ukrainą oraz jej względną skuteczność w zapewnianiu sobie wsparcia innych państw).

Drugie z wymienionych założeń dotyczy rosyjskiego rozumienia eskalacji. W krajowym dyskursie oswoiliśmy się nieco z terminem „deeskalacji nuklearnej”, w anglojęzycznym funkcjonującym raczej jako „deeskalacja przez eskalację” (*escalate to de-escalate*). Kristin Ven Bruusgaard krytykuje to rozumienie jako proste przełożenie zachodnich zimnowojennych teorii wymuszania i odstraszenia, nieuwzględniające zróżnicowanego rozumienia przez Rosję typów prowadzonych wojen (w zależności od ich skali), a także niedostatecznie biorące pod uwagę jakościowy rozwój rosyjskiego uzbrojenia konwencjonalnego¹⁶. Istotą problemu jest nie tyle „deeskalacja przez eskalację”, ile zarządzanie eskalacją przez Rosję w trakcie prowadzonych działań zbrojnych (także wywierania presji poniżej progu wojny). Jej gradacja obejmuje sześć stadiów – niebezpieczeństwo militarne, zagrożenie militarne, konflikt zbrojny, wojna lokalna, wojna regionalna, wojna na dużą skalę – o dość precyzyjnie zdefiniowanej charakterystyce¹⁷. Owo zarządza-

¹³ A. Wilk, P. Żochowski, „Dalsze dewastowanie systemu energetycznego Ukrainy. 286. dzień wojny”, *Analizy OSW*, 7.12.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-12-07/dalsze-dewastowanie-systemu-energetycznego-ukrainy-286-wojny> (dostęp: 7.01.2023).

¹⁴ M. Kofman, A. Fink, J. Edmonds, *Russian Strategy for Escalation Management: Evolution of Key Concepts*, CNA, Arlington 2020, s. 5–8.

¹⁵ S. Charap (et al.), *Understanding Russian Coercive Signaling*, RAND Corporation, Santa Monica 2022, s. 11–12.

¹⁶ K. Ven Bruusgaard, „Russian nuclear strategy and conventional inferiority”, *Journal of Strategic Studies* 2022, t. 44, nr 1, s. 7–8.

¹⁷ M. Kofman, A. Fink, J. Edmonds, op. cit., s. 6.

nie polega zatem na utrzymaniu kryzysu bądź konfliktu na konkretnym etapie rozwoju lub (w skrajnych przypadkach) przejściu na wyższy poziom – z zachowaniem pełnej swobody decyzyjnej po stronie Kremla i uniknięciem niekontrolowanej eskalacji. Podejście to opiera się więc na założeniu, że proces ten jest w ogóle możliwy do kontrolowania, którą to pewność wykorzystanie broni jądrowej (choćby taktycznej) odbiera – szczególnie zaś w świetle braku odpowiednich zdolności NATO do uderzeń taktycznych i jego przewagi w zakresie strategicznych sił nuklearnych¹⁸.

W tym kontekście uznać należy, że Rosja stosowała tę strategię dość udanie – inwazja na Ukrainę od początku pozostaje wojną lokalną, nie przeradzając się w regionalną (z udziałem większej liczby państw regionu lub ich koalicji), a zaangażowanie innych państw (mimo jego zwiększającego się z upływem czasu i rosyjskimi niepowodzeniami na froncie zakresu) również w istotnym stopniu ograniczono. Wszak, wbrew apelom Kijowa, nie zdecydowano się na utworzenie nad Ukrainą strefy zakazu lotów, dostawy uzbrojenia od USA i pozostałych państw Zachodu „dozowano” stopniowo (w rozumieniu jakościowym – przekazywanych typów broni), a wiele ich działań, zwłaszcza początkowo, dość wyraźnie obliczonych było na deeskalację napięcia (*vide* niepostawienie przez Waszyngton w stan gotowości własnych sił jądrowych czy też odwołanie majowego testu ICBMs bądź zapowiedź ze strony Francji braku nuklearnej odpowiedzi na rosyjski atak tego rodzaju)¹⁹. Dowodzi tego również bardzo wstrzemięźliwa reakcja NATO na incydent w Przewodowie. Jednak jesienią dostrzec można już było pewną ewolucję tego podejścia, czego przykładem przyspieszenie rozmieszczania termojądrowych bomb lotniczych B61-12 w europejskich bazach sojuszu²⁰.

Drugą odsłonę szantażu nuklearnego Rosji, ze względu na szanse materializacji być może nawet bardziej niepokojącą, stanowią ataki na największą w Europie (wyposażoną w sześć reaktorów) elektrownię jądrową w Enerhodarze (w „anektowanym” obwodzie zaporoskim) i perspektywa wywołania katastrofy nuklearnej o ogromnie niszczycielskich skutkach, przez wykorzystanie jej niejako na zasadzie „brudnej bomby” w makroskali. Te dorożumiane groźby wpisują się w rosyjskie szerokie rozumienie odstraszenia, łączące, jak w tym przypadku, m.in. działania wojskowe, presję polityczną i dyplomatyczną (*vide* negocjacje dotyczące wpuszczenia misji MAEA), ekonomiczną (jako ograniczenie dostaw prądu wynikłe z częściowego

¹⁸ Zob. M. Kofman, A. Fink, „Escalation management and nuclear employment in Russian military strategy”, War on the Rocks, 19.09.2022, <https://warontherocks.com/2020/06/escalation-management-and-nuclear-employment-in-russian-military-strategy/> (dostęp: 7.01.2023).

¹⁹ M. Sethi, „Nuclear overtones in the Russia-Ukraine war”, *Arms Control Today* 2022, nr 6.

²⁰ B. Bender, P. McLeary, E. Banco, „U.S. speeds up plans to store upgraded nukes in Europe”, Politico, 26.10.2022, <https://www.politico.com/news/2022/10/26/u-s-plans-upgraded-nukes-europe-00063675> (dostęp: 7.01.2023).

lub całkowitego zaprzestania prac elektrowni) czy dezinformację. W tym ostatnim kontekście stwierdzić można, że w zestawieniu z użyciem broni jądrowej tak przeprowadzony atak, o porównywalnych lub nawet bardziej niszczycielskich konsekwencjach, stwarzałaby możliwość zanegowania go na dwóch poziomach – przypisania winy drugiej ze stron walczących, czyli Ukrainie (co Rosja zresztą cały czas czyni, odżegnując się od odpowiedzialności za ostrzał elektrowni), szczególnie w kontekście przejmowania przez ukraińskie wojska coraz większej ilości rosyjskiego uzbrojenia jako wojennego łupu; a także – gdyby okoliczności były jednoznaczne i nie pozwalały na powyższe – odcięcia się i uznania ataku za niezamierzony lub nieautoryzowany (co w przypadku broni jądrowej nie jest możliwe), np. dokonany wskutek dywersji, pomyłki lub nieszczęśliwego zbiegu okoliczności bądź przez grupę będącą w ograniczonym stopniu pod rosyjską komendą (np. oddziały ochotnicze, najemne czy PMC).

Odkąd Rosjanie na początku marca zajęli elektrownię jądrową w zaporoskim Enerhodarze, kilkakrotnie dochodziło do jej ostrzału rakietowego lub artyleryjskiego. W ataku z 3 marca uszkodzeniu uległy m.in. budynek komory reaktora i magazyn paliwa jądrowego (pusty)²¹. Zakłady te ostrzelano też w sierpniu i we wrześniu. Dodatkowo elektrownię zmilitaryzowano, rozmieszczając w niej jednostki wojskowe prowadzące ostrzał Nikopola i okolicznych miejscowości na drugim brzegu Dniepru²². We wrześniu, w odpowiedzi na dalsze walki, Ukraina wyłączyła wszystkie pozostałe działające reaktory (trzy z sześciu już w lutym), co jednak nie wyeliminowało całkowicie ryzyka związanego z atakami z uwagi na konieczność zapewnienia ciągłego chłodzenia reaktora (aby zapobiec stopieniu jego rdzenia) oraz obecność składów wypalonego paliwa nuklearnego²³. Po „aneksji” obwodu zaporoskiego przez Rosję ta odrzuciła apele MAEA o utworzenie strefy bezpieczeństwa i ogłosiła przejście rzeczonych zakładów na jej własność, zapowiadając też podporządkowanie zaporoskiej elektrowni Rosatomowi i przyłączenie jej do sieci energetycznej Krymu²⁴.

Nie wolno jednak zapominać, że celowe doprowadzenie do katastrofy elektrowni w Enerhodarze przez odpowiednio spreparowany atak na nią

²¹ N. Roth, „What happened at Ukraine’s Zaporizhzhia nuclear power plant and what are the implications?”, Nuclear Threat Initiative, 9.03.2022, <https://www.nti.org/atomic-pulse/what-happened-at-ukraines-zaporizhzhia-nuclear-power-plant-and-what-are-the-implications/> (dostęp: 9.01.2022). Na skutek ataków zniszczeniom ulegały też systemy przesyłowe (dość regularnie), laboratorium i ośrodek szkoleniowy.

²² P. Żochowski, A. Wilk, S. Matuszak, „Atak Rosji na Ukrainę – stan po 173 dniach”, *Analizy OSW*, 16.08.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-08-16/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-173-dniach> (dostęp: 9.01.2022).

²³ K. Davenport, „Ukraine shuts down Zaporizhzhia”, *Arms Control Today* 2022, nr 10.

²⁴ Eadem, „Russia claims to federalize Ukrainian nuclear power plant”, *Arms Control Today* 2022, nr 11.

wiązałoby się z ogromnym ryzykiem dla Rosji – powstania sytuacji, w której korzyści operacyjne są stosunkowo niewielkie w zestawieniu z kosztami społecznymi, politycznymi i środowiskowymi. Dlatego też rosyjskie wojska, w ocenie Ukraińców, celowo atakują te obiekty znajdujące się na terenie elektrowni, które nie mają znaczenia z perspektywy bezpieczeństwa jądrowego, a ich zniszczenie nie prowadzi bezpośrednio do skażenia radiologicznego²⁵. Ryzyko to wynika z wielu zmiennych niezależnych, głównie warunków pogodowych, które mogłyby choćby doprowadzić do zniszczenia dużych obszarów samej Rosji, okupowanego przez nią Krymu czy też nielegalnie anektowanych we wrześniu obwodów Ukrainy (w szczególności zaporoskiego). Konsekwencje polityczne, zwłaszcza na arenie międzynarodowej, również mogłyby być znaczne. Atak o takich skutkach stanowiłby naruszenie protokołów dodatkowych do konwencji genewskich (o ochronie budowli i urządzeń zawierających niebezpieczne siły: I w art. 56 oraz II w art. 15), a także ustaleń podjętych dotąd na forum Konferencji Ogólnej MAEA – rezolucji uznających rzeczone działanie za naruszenie zasad prawa międzynarodowego, w tym Karty Narodów Zjednoczonych oraz Statutu MAEA²⁶. Przebieg wojny w Ukrainie, zwłaszcza zaś skala okrucieństwa wobec grup chronionych przez *ius in bello*, dowodzi jednak, że perspektywa naruszenia norm międzynarodowych nie stanowi dla Rosji żadnego ograniczenia w jej działaniach. W dodatku regularny ostrzał elektrowni w Enerhodarze (niezależnie od rosyjskich tłumaczeń) rodzi ryzyko wywołania katastrofy ekologicznej nieintencjonalnie bądź w ramach działania w zamiarze ewentualnym.

Trzeci wymiar rosyjskiego szantażu nuklearnego stanowi zakwestionowanie dotychczasowej architektury reżimów chroniących przed proliferacją broni jądrowej – wertykalną (traktaty dwustronne z USA) i horyzontalną (NPT). W tym pierwszym przypadku, choć przez pewien czas od dnia inwazji i po przedstawieniu rosyjskiego arsenału jądrowego w tryb gotowości bojowej kontynuowana była przewidziana traktatem wymiana informacji, w sierpniu Rosja odmówiła wpuszczenia obserwatorów w celu dokonania ustalonych w ramach układu inspekcji na miejscu, uznając warunki ich przeprowadzenia za „nieuwzględniające realiów” i „nierównorzędne” (z uwagi na sankcje USA w postaci niewydawania wiz rosyjskim

²⁵ S. Matuszak, „Niebezpieczna gra wokół Zaporoskiej Elektrowni Atomowej”, *Analizy OSW*, 1.09.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-01/niebezpieczna-gra-wokol-zaporoskiej-elektrowni-atomowej> (dostęp: 9.01.2022).

²⁶ Chodzi o rezolucje: z 1985 r. o ochronie instalacji nuklearnych służących celom pokojowym przed atakami zbrojnymi, z 1987 r. o ochronie instalacji nuklearnych przed atakami zbrojnymi, z 1990 r. o zakazie wszelkich ataków zbrojnych na instalacje nuklearne przeznaczone do celów pokojowych, w budowie oraz działające, a także z 2009 r. o zakazie ataku zbrojnego lub groźby ataku na budowane lub działające instalacje nuklearne.

obywatelom i zamknięcie przestrzeni powietrznej dla samolotów z tego państwa)²⁷. Kolejny mechanizm weryfikacyjny zawarty w traktacie Nowy START to Dwustronna Komisja Implementacyjna, nadzorująca wdrażanie i przestrzeganie jego założeń. 28 listopada Moskwa jednostronnie odwołała (oficjalnie „odroczyła”) spotkanie tejże komisji²⁸. Choć wydaje się oczywiste, że inwazja na Ukrainę niemal do zera ograniczyła perspektywę dwustronnych rozmów o następcy układu z 2010 r., a dialog strategiczny USA–Rosja i bez nich znalazłby się w impasie, to działania te stanowią „namacalne” potwierdzenie takiego stanu rzeczy. Szczególnie że przez cały czas trwały, przynajmniej według zapewnień Kremla, intensywne prace nad jakościowym rozwojem rosyjskiego potencjału rakietowego, także w odniesieniu do strategicznych systemów zdolnych przenosić głowice nuklearne (takich jak m.in. Buriewiestnik, Sarmat czy Biełgorod)²⁹. 21 lutego 2023 r. Władimir Putin poinformował ostatecznie o zawieszeniu uczestnictwa Rosji w traktacie Nowy START.

Gdy zaś mowa o reżimie NPT, przypomnieć należy, że jedną z jego kluczowych podstaw są gwarancje bezpieczeństwa od państw atomowych udzielone tym takowej broni nieposiadającym. Chodzi w szczególności o gwarancje negatywne – nieużycia takiej broni przeciwko państwu, które nią nie dysponuje – wyrażone w rezolucji nr 255 RB ONZ, przyjętej kilka dni przed podpisaniem NPT. System takich gwarancji i tak jest dość niespójny i fragmentaryczny – np. w kontekście doktryn nuklearnych państw atomowych, broni sojuszniczej czy zapewnień udzielanych państwom tworzącym strefy wolne od broni jądrowej – a rosyjskie groźby mogą przyczynić się do jego dalszej erozji. Jest to konsekwencją złamania wspomnianego powyżej tabu dotyczącego użycia broni jądrowej przeciw państwu bezaatomowemu i w efekcie – podminowania zaufania między obydwoma grupami w tym zakresie³⁰. Miało temu przeciwdziałać m.in. wspólne oświadczenie USA, Francji i Wielkiej Brytanii z 4 sierpnia, uznające znaczenie udzielonych przez nie tego rodzaju gwarancji³¹.

Rosja osłabiła w 2022 r. reżim NPT również przez obstrukcję zorganizowanej po wielu miesiącach opóźnienia w związku z pandemią COVID-19

²⁷ S. Bugos, „Russia further pauses New START inspections”, *Arms Control Today* 2022, nr 9. Warto nadmienić, że rzeczone inspekcje, z uwagi na restrykcje związane z pandemią COVID-19, i tak odbywały się w ostatnich latach w bardzo ograniczonym zakresie.

²⁸ Idem, „Russia delays meeting on New START”, *Arms Control Today* 2022, nr 12.

²⁹ T. Wright, *Burevestnik and the Future of Arms Control*, International Institute for Strategic Studies, 29.09.2022, <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2022/09/burevestnik-and-the-future-of-arms-control> (dostęp: 10.01.2022).

³⁰ F. Giovannini, „Negative security assurances after Russia’s invasion of Ukraine”, *Arms Control Today* 2022, nr 7–8.

³¹ P3 Joint Statement on Security Assurances, 4.08.2022, <https://www.state.gov/p3-joint-statement-on-security-assurances/> (dostęp: 11.01.2022).

konferencji przeglądowej (*NPT RevCon*). Część obserwatorów zwraca uwagę, że zachowanie rosyjskiej delegacji podczas konferencji było stosunkowo bierne – jej przedstawiciele żądali usunięcia wszelkich wzmianek o wojnie w Ukrainie w dokumencie końcowym, a propozycje poprawek zgłosili, gdy było już za późno na negocjacje, prawdopodobnie licząc, że porozumienia i tak nie uda się osiągnąć z uwagi na inne kwestie (np. zablokowanie go przez ChRL z powodu AUKUS i sprawy okrętów podwodnych z napędem atomowym czy też sprzeciwu wobec propozycji niewytwarzania materiałów rozszczepialnych wykorzystywanych do produkcji broni jądrowej w oczekiwaniu na stosowny traktat)³².

Była to druga z rzędu konferencja przeglądowa NPT, w wyniku której nie udało przyjąć dokumentu końcowego. Rosja zdecydowała się na zablokowanie go z uwagi na użyte sformułowania (i tak stosunkowo neutralne) potępiające ostrzał elektrowni jądrowej Zaporozie i utratę nad nią kontroli przez „kompetentne władze” oraz wzywające do zabezpieczenia wszystkich ukraińskich elektrowni jądrowych³³. Choć ustalony projekt dokumentu był bardzo wstrzemięźliwy w treści – m.in. nie zawierał daleko idących zobowiązań rozbrojeniowych (wzywał jedynie USA i Rosję do rozmów o następcy układu Nowy START) ani nie potępiał wprost rosyjskich gróźb użycia broni jądrowej³⁴ (za to stwierdzono, że ryzyko wybuchu wojny nuklearnej jest największe po zimnej wojnie) – to samej konferencji towarzyszyły na tyle niskie oczekiwania, że jej przebieg przyjęto wręcz z pewnym optymizmem³⁵.

2022 Nuclear Posture Review – zbyt „jastrzębi” dla „gołębi”, zbyt „gołębi” dla „jastrzębi”

Rosyjska agresja na Ukrainę stanowiła ponadto niezwykle istotny kontekst redefiniowania różnych strategii Zachodu. Madrycka koncepcja strategiczna NATO nie zmienia wiele w kwestiach nuklearnych względem wersji

³² Zob. G. Rosa Hernández, D.G. Kimball, „Russia blocks NPT conference consensus over Ukraine”, *Arms Control Today* 2022, nr 9. Tradycyjnie wiele krytyki ze strony Chin i Rosji, w kontekście zgodności z NPT, dotyczyło mechanizmu NATO *nuclear sharing*. Zob. Ł. Kulesa, „Rosja blokuje konsensus na konferencji przeglądowej NPT”, *Biuletyn PISM* 2022, nr 140.

³³ J. Schneider, L. Horovitz, „After the review conference: The NPT remains robust”, *SWP Comment* 2022, nr 69.

³⁴ Wzbudziło to spory także podczas czerwcowej konferencji przeglądowej Traktatu o zakazie broni jądrowej (TPNW). Ostatecznie w deklaracji końcowej potępiono „wszelkie nuklearne groźby”. Za: J. Kwong, „How disagreements over Russia’s nuclear threats could derail the NPT Review Conference”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1.07.2022, <https://thebulletin.org/2022/07/how-disagreements-over-russias-nuclear-threats-could-derail-the-npt-review-conference/> (dostęp: 11.01.2022).

³⁵ Zob. G. Mukhatzhanova, „10th NPT review conference: Why it was doomed and how it almost succeeded”, *Arms Control Today* 2022, nr 10.

lizbońskiej (nieco szerzej uwzględniając jedynie scenariusz użycia takiej broni przeciwko państwom sojuszu), a *Strategia bezpieczeństwa narodowego USA* z 2022 r. od swojej poprzedniczki sprzed pięciu lat różni się w największym stopniu uznaniem znaczenia reżimów kontroli zbrojeń i nieprolifracji, a także założeniem, że amerykańskie zdolności w zakresie broni jądrowej muszą być na tyle rozwinięte, by odstraszać już nie jedno, ale dwa mocarstwa atomowe (w perspektywie dalszej rozbudowy chińskiego arsenału). Głównym punktem odniesienia w omawianym kontekście pozostaje jednak opublikowany 27 października 2022 r. *Nuclear Posture Review*, zawierający główne założenia polityki nuklearnej administracji Joego Bidena. Autorzy streszczają ową wizję jako „całościowe, zrównoważone podejście do obrony żywotnych interesów narodowych i redukcji ryzyka nuklearnego”³⁶.

Nowa doktryna nuklearna USA zachowuje większość kluczowych założeń dokumentu przyjętego cztery lata wcześniej przez administrację Donalda Trumpa³⁷. Dotyczy to przede wszystkim utrzymania w mocy zakrojonego na szeroką skalę programu modernizacji tego rodzaju zdolności – samego uzbrojenia (zwłaszcza triady nuklearnej³⁸), jak również stosownego systemu dowodzenia, kontroli i komunikacji, a także właściwej infrastruktury przemysłowej i badawczej. Na poziomie politycznym też można dostrzec wiele elementów ciągłości. Środowisko międzynarodowe uznano za niespokojne, a aspiracje nuklearne Rosji, Chin, Korei Północnej i Iranu – za wymagające odpowiednio dostosowanych strategii odstraszenia. Podtrzymano trzy z czterech sformułowanych wcześniej zadań amerykańskiej broni jądrowej: odstraszanie strategicznych ataków (co może obejmować także konwencjonalne uderzenia o takim znaczeniu), ochrona sojuszników i partnerów oraz osiągnięcie celów USA, gdy odstraszanie zawiedzie (co implikuje szerszy katalog możliwości jej wykorzystania). Jako podstawę polityki deklaratywnej w zakresie użycia broni atomowej pozostawiono „strategiczną niejednoznaczność”, rezygnując, mimo pierwotnych planów czy nawet przedwyborczych zapowiedzi³⁹, z podejść *no first use* i *sole purpose*.

Nie brakuje jednak elementów różnicujących dokumenty z 2018 i 2022 r. Bodaj największa zmiana w stosunku do podejścia republikańskiej administracji to docenienie znaczenia procesu rozbrojenia i kontroli zbrojeń, co dotyczy zarówno uznania potrzeby dialogu strategicznego z Rosją

³⁶ 2022 *Nuclear Posture Review*, U.S. Department of Defence, Arlington 2022, s. 1 (tłum. P.Ś.).

³⁷ Zob. 2018 *Nuclear Posture Review*, Office of the Secretary of Defense, Arlington 2018.

³⁸ Najambitniejsze programy tego typu dotyczą rozwoju międzykontynentalnych pocisków balistycznych Sentinel, floty okrętów klasy Columbia wyposażonych w pociski balistyczne (SLBM) oraz strategicznych bombowców B-21 Raider. Zob. S. Bugos, „Biden’s nuclear posture straddles Obama, Trump policies”, *Arms Control Today* 2022, nr 12.

³⁹ Zob. A. Kacprzyk, „Administracja Bidena wobec zasad użycia broni jądrowej przez USA: implikacje dla NATO”, *PISM Policy Paper* 2021, nr 21.

i Chinami (podobnie jak w *Strategii bezpieczeństwa narodowego* z 2022 r., mowa o odstraszaniu od 2030 r. już dwóch mocarstw nuklearnych), gdy będzie on możliwy, jak i doniosłości oraz gotowości zaangażowania (w różnej formie) w inicjatywy dążące do wzmocnienia reżimów NPT i CTBT oraz autorytetu MAEA, a także w prace nad traktatem o zakazie produkcji materiałów rozszczepialnych do celów wojskowych (FMCT). Ponadto efektywny próg użycia broni jądrowej został podwyższony w porównaniu z 2018 *Nuclear Posture Review*⁴⁰. Wynika to w dużej mierze z trzech czynników. Po pierwsze, z zaproponowanego pogłębienia integracji systemu odstraszania nuklearnego w kierunku wykorzystywania w tym celu nie tylko broni jądrowej, lecz także scenariuszy odpowiedzi środkami konwencjonalnymi⁴¹. Po drugie, usunięto czwartą z misji amerykańskiej broni jądrowej, którą w 2018 r. zdefiniowano jako „zabezpieczenie przed niepewną przyszłością”⁴². Współgra to w pewnym sensie z docenieniem roli procesu rozbrojenia i potwierdzeniem negatywnych gwarancji bezpieczeństwa (niezaatakowania bronią jądrową państw bezaatomowych) – może wręcz *implicite* stanowić nawiązanie do obamowskiej wizji „świata bez broni atomowej”. Po trzecie, w szerszym zakresie uwzględniony został aspekt sojuszniczy – zarówno w kontekście NATO (zwłaszcza mechanizmu *nuclear sharing*), jak i sojuszników z rejonu Indo-Pacyfiku (w wymiarze odstraszania rozszerzonego). Zapowiedziano, że wszelkie decyzje dotyczące użycia rzeczowej broni będą poprzedzone konsultacjami w gronie partnerów. Nowa doktryna nuklearna USA, choć podtrzymuje zasadnicze kierunki procesu modernizacji, nieco inaczej rozkłada w pewnych obszarach akcenty, czego przykładami są m.in. rezygnacja z rozwijania pocisków manewrujących wyrzucanych z okrętów podwodnych (SLCM) oraz bomb grawitacyjnych B-83⁴³ czy mniejszy nacisk na rozwój systemów taktycznej broni jądrowej.

Bidenowski *Nuclear Posture Review*, jako dokument na swój sposób kompromisowy (między wzmacnianiem amerykańskiego arsenału jądrowego a wsparciem procesu rozbrojenia i kontroli zbrojeń), spotkał się z obustronną krytyką. Zwolennicy rozbrojenia, co pod wieloma względami zaskakujące,

⁴⁰ Zob. H. Kristensen, M. Korda, „The 2022 Nuclear Posture Review: Arms control subdued by military rivalry”, Federation of American Scientists, 27.10.2022, <https://fas.org/blogs/security/2022/10/2022-nuclear-posture-review/> (dostęp: 15.01.2023).

⁴¹ P.K. Kerr, 2022 *Nuclear Posture Review*, Congressional Research Service, Washington D.C. 2022, s. 1. Przykładem takiego podejścia może być zapowiedź konwencjonalnego uderzenia w rosyjskie jednostki (w tym Flotę Czarnomorską) oraz sprzęt wojskowy w Ukrainie, gdyby Moskwa zdecydowała się na użycie broni jądrowej w trwającej wojnie. Zob. E. Helmore, „Petraeus: US would destroy Russia's troops if Putin uses nuclear weapons in Ukraine”, *The Guardian*, 2 października 2022 r.

⁴² 2018 *Nuclear Posture Review*..., op. cit., s. 24 (tłum. P.Ś.).

⁴³ D.G. Kimball, „Biden policy allows first use of nuclear weapons”, *Arms Control Today* 2022, nr 4. Program rozwoju rakiet SLCM został ostatecznie „uratowany” przez Kongres.

choćby w obliczu wojny w Ukrainie, wyrażali rozczarowanie: niespełnieniem obietnic o ograniczeniu roli broni nuklearnej w strategii USA, utrzymaniem deklaratywnej „strategicznej niejednoznaczności” oraz kontynuacją jakościowej rozbudowy zasobów tego typu uzbrojenia (jako potencjalnie napędzającą wyścig zbrojeń z Rosją i Chinami) i niepodjęciem zobowiązań co do ograniczenia liczby posiadanych głowic i nośników⁴⁴. Doktryna ta została również skrytykowana przez bliskich Republikanom „jastrzębi” – przede wszystkim za brak decyzji o rozbudowie ilościowej sił jądrowych USA i wycofanie się z części programów zainicjowanych przez poprzednią administrację (takich jak wspomniane SLCM czy bomby B-83⁴⁵).

Po raz pierwszy w historii trzy kluczowe dokumenty strategiczne USA – *Strategia bezpieczeństwa narodowego* oraz przeglądy polityki nuklearnej i obrony przeciwrakietowej – zostały przygotowane w koordynacji i opublikowane niemal jednocześnie. 2022 *Missile Defence Review* (aktualizujący dokument z 2019 r.) odnosi się z kolei do zagrożeń związanych z pociskami balistycznymi, manewrującymi, hipersonicznymi i dronami. Celem dokumentu jest podniesienie progu ataku rakietowego, m.in. w związku z rozbudową zdolności USA w tym zakresie – w szczególności: systemu przechwytywania międzykontynentalnych pocisków balistycznych w środkowej, najwyższej fazie lotu (*midcourse*), rakiet przechwytyjących (*interceptors*) nowej generacji, systemu czujników rozmieszczonych na ziemi i w przestrzeni kosmicznej oraz aktywnej i pasywnej obrony przed pociskami hipersonicznymi – a także rozwijaniem wraz z sojusznikami Zintegrowanej Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwrakietowej (IAMD)⁴⁶. W strategii jako szczególnie poważne uwzględniono zagrożenie związane z programem rakietowym KRLD, m.in. podkreślając gotowość do obrony wyspy Guam i potraktowanie ataku na nią jako uderzenia w terytorium USA. Część komentatorów krytykuje jednak dokument za brak przepisów wykonawczych (w tym harmonogramu działań) czy szczegółów dotyczących obrony przed rosyjskimi i chińskimi rakietami⁴⁷.

⁴⁴ Zob. np. H. Kristensen, M. Korda, op. cit.; D.G. Kimball, „Biden’s disappointing Nuclear Posture Review”, *Arms Control Today* 2022, nr 12.

⁴⁵ Zob. A. Kasprzyk, „Przegląd polityki nuklearnej USA 2022”, *Biuletyn PISM* 2022, nr 195 (2614); B. Harris, „Republicans lay battle lines over Biden’s plan to retire B83 megaton bomb”, *Defence News*, 19.05.2022, <https://www.defensenews.com/congress/budget/2022/05/19/republicans-lay-battle-lines-over-bidens-plan-to-retire-b83-megaton-bomb/> (dostęp: 15.01.2023).

⁴⁶ 2022 *Missile Defence Review*. 2022 *NDS Fact Sheet*, 27.10.2022, <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103921/-1/-1/1/MISSILE-DEFENSE-REVIEW-MDR-FACTSHEET.PDF> (dostęp: 15.01.2023).

⁴⁷ J. Judson, „Pentagon’s missile defense review lacks execution plan, analysts say”, *Defence News*, 27.10.2022, <https://www.defensenews.com/pentagon/2022/10/27/pentagons-missile-defense-review-lacks-execution-plan-analysts-say/> (dostęp: 15.01.2023).

Programy atomowe Korei Północnej i Iranu – wyraziste role drugoplanowe

Inwazja mocarstwa nuklearnego na sąsiednie państwo zdominowała prace forów politycznych, debatujących o sprawach bezpieczeństwa międzynarodowego, na dalszy plan spychając te kwestie, które jeszcze niedawno uchodziły za potencjalnie największe zagrożenia w tym zakresie (lub być może po prostu – umożliwiła racjonalizację oceny ich rzeczywistej rangi strategicznej). Programy atomowe Korei Północnej i Iranu stanowią przykłady to stanowisko potwierdzające.

Choć w 2022 r. KRLD nie przeprowadziła kolejnej próby jądrowej, rok ten nie przyniósł stabilizacji, za to dalszą eskalację napięcia przez Pjongjang. Przede wszystkim przeprowadzono co najmniej 95 testów rakiet różnego rodzaju⁴⁸. Obejmowały one próby międzykontynentalnych pocisków balistycznych (mimo zakazu wyrażonego w rezolucji RB ONZ nr 1695 z 2006 r. – impas w łonie tego organu spowodował, że niemożliwe było nałożenie na KRLD sankcji z tytułu jego naruszenia), rakiet bazujących na okrętach podwodnych (SLBMs), a przede wszystkim – różnego rodzaju pocisków krótkiego zasięgu. Część z nich, według deklaracji władz Korei Północnej, miała być wyposażona w napęd hipersoniczny, choć zdaniem obserwatorów prawdopodobnie były to rakiety manewrujące typu *reentry* (o częściowo egzoatmosferycznym locie), które osiągają prędkość zbliżoną do takich urządzeń, lecz cechują się znacznie mniejszą zwrotnością⁴⁹. Bez wątpienia jednak północnokoreańskie rakiety i tak stają się coraz bardziej niezawodne, zaawansowane technicznie i sprawne operacyjnie, np. pociski średniego zasięgu KN-15 (Pukguksong-2) czy krótkiego zasięgu KN-24 i KN-25⁵⁰. Pjongjang prowadzi również intensywne prace nad możliwością zasilania silników ICBMs paliwem stałym zamiast ciekłego⁵¹.

Ponadto w marcu odkryto nową bazę do przeprowadzania testów ICBMs⁵², w czerwcu zaś MAEA stwierdziła, że KRLD mogła już rozpocząć przygotowania do kolejnej próby nuklearnej, otwierając ponownie jeden z tuneli

⁴⁸ Choe Sang-Hun, „Tracking North Korea's missile launches”, *The New York Times*, 2 stycznia 2023 r.

⁴⁹ V.H. van Diepen, „Implications of the second launch of North Korea's second 'hypersonic' missile”, 38 North, 18.01.2022, <https://www.38north.org/2022/01/implications-of-the-second-launch-of-north-koreas-second-hypersonic-missile/> (dostęp: 15.01.2023).

⁵⁰ M.B.D. Niktin, *North Korea's Nuclear Weapons and Missile Programs*, Congressional Research Service, Washington D.C. 2022, s. 2.

⁵¹ V.H. van Diepen, „The next big thing? North Korea ground tests ICBM-sized solid rocket motor”, 38 North, 21.12.2022, <https://www.38north.org/2022/12/the-next-big-thing-north-korea-ground-tests-icbm-sized-solid-rocket-motor/> (dostęp: 15.01.2023).

⁵² J.S. Bermudez Jr., V. Cha, J. Jun, „Undeclared North Korea: Hoejung-ni missile operating base”, Center for Strategic & International Studies, 7.02.2022, <https://beyondparallel.csis.org/undeclared-north-korea-hoejung-ni-missile-operating-base/> (dostęp: 16.01.2023).

testowych na poligonie Punggye-ri i uruchamiając służący produkcji wysoko wzbogaconego uranu reaktor o mocy 5 MW w zakładach w Jongbion⁵³. Z kolei we wrześniu Pjongjang ogłosił nową doktrynę nuklearną – jak się wydaje, najbardziej ofensywną spośród wszystkich państw taką bronią dysponujących. KRLD rezerwuje sobie prawo jej użycia (do odstraszenia i obrony, gdy owo zawiedzie) jako strona inicjująca (także uderzenie preempcyjne), również przeciwko państwu bezatomowemu⁵⁴. Jednocześnie władze Korei Północnej zadeklarowały, że nigdy nie zrezygnują z posiadanej broni jądrowej, a szczególną przesłanką jej użycia byłaby próba dokonania tzw. uderzenia dekapitującego (w tym celu zreformowano także odnośną procedurę decyzyjną, wzmacniając rolę „Najwyższego Przywódcy”)⁵⁵. W swoim noworocznym przemówieniu 1 stycznia 2023 r. Kim Dzong-un zapowiedział ponadto znaczące zwiększenie zasobu posiadanych głowic⁵⁶.

Rozbudowa atomowych zdolności wojskowych oraz zaostrzenie polityki nuklearnej przez Pjongjang, podobnie jak liczne prowokacje wymierzone w Koreę Południową (np. naruszenie przestrzeni powietrznej tego państwa przez rój północnokoreańskich dronów 26 grudnia), były w pewnym stopniu odpowiedzią na kurs nowego prezydenta Południa – Yoon Suk-yeola – bardziej konfrontacyjny od poprzednika (Moon Jae-in) i w jeszcze większym stopniu oparty na pogłębianiu współpracy z USA. Efektem było kilka przeprowadzonych w ciągu roku wspólnych manewrów obu państw (czasem w formule trilateralnej – z udziałem Japonii), nieraz zresztą w odpowiedzi na wspomniane testy KRLD, a z kolei największe ćwiczenia sił rakietowych Korei Północnej na początku listopada, podczas których wystrzelono ok. 20 pocisków, odbyły się tuż po amerykańsko-południowokoreańskich manewrach lotniczych „Vigilant Storm” (z udziałem 240 samolotów)⁵⁷. USA miały ponadto odrzucić sugestię Korei Południowej dotyczącą organizacji wspólnych manewrów nuklearnych (wykorzystujących amerykańską broń tego typu)⁵⁸.

⁵³ IAEA Director General's Introductory Statement to the Board of Governors, 6.06.2022, <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-generals-introductory-statement-to-the-board-of-governors-6-june-2022> (dostęp: 16.01.2023).

⁵⁴ K. Davenport, „North Korea passes nuclear law”, *Arms Control Today* 2022, nr 10.

⁵⁵ Ibidem; P.I. Bernstein, S. Smith, „Through a glass, a little less darkly: North Korean nuclear command and control in light of recent developments”, 38 North, 14.11.2022, <https://www.38north.org/2022/11/through-a-glass-a-little-less-darkly-north-korean-nuclear-command-and-control-in-light-of-recent-developments/> (dostęp: 16.01.2023).

⁵⁶ J. McCurry, „Kim Jong-un vows to 'exponentially' increase nuclear warhead production”, *The Guardian*, 1 stycznia 2023 r.

⁵⁷ K. Davenport, „North Korea conducts unprecedented missile drill”, *Arms Control Today* 2022, nr 12.

⁵⁸ W. Gallo, „US says it's not considering joint nuclear exercises with South Korea”, *Voice of America*, 3.01.2023, <https://www.voanews.com/a/us-says-not-considering-joint-nuclear-exercises-with-south-korea/6901953.html> (dostęp: 16.01.2023).

W przypadku Iranu, choć ten utrzymuje status bezatomowy, a wywiady innych państw i eksperci MAEA nie odkryli w 2022 r. żadnych działań zmierzających do produkcji takiej broni⁵⁹, niepokój budzić ciągle mogą rosnąca skala wzbogacania uranu oraz załamanie się rozmów na rzecz przywrócenia porozumienia JCPOA z 2015 r. Pod koniec października irańskie zasoby wzbogaconego uranu wynosiły prawie 3,7 t, z czego 62,3 kg stanowił uran-235 wzbogacony do 60%⁶⁰. Ponadto jesienią Teheran rozpoczął instalację nowych wirówek, które, gdy zostaną uruchomione, dadzą mu większe niż kiedykolwiek zdolności do wzbogacania uranu⁶¹. Według szacunków irański zasób 60-procentowego uranu jest na tyle duży, że mógłby zostać wzbogacony do 90% w ilości pozwalającej na produkcję bomby atomowej w czasie krótszym niż tydzień⁶². Tak krótki *breakout-time*, krótszy niż „okienko” między inspekcjami MAEA, a także nieodwracalność dokonanych postępów same w sobie stawiają pod znakiem zapytania możliwość wznowienia JCPOA⁶³.

Zaangażowane strony podjęły jednak w minionym roku intensywne starania w tej kwestii. Podczas wiosennej rundy rozmów zanotowano na tyle wymierne postępy, że przywrócenie porozumienia do życia wydawało się realne⁶⁴. Osiągnięto pewną zgodność co do znoszenia sankcji – USA zrezygnowały z nich np. w stosunku do podmiotów współpracujących z Iranem w sektorze cywilnej energetyki jądrowej⁶⁵ – a rosyjskie próby instrumentalizacji rokowań się nie powiodły⁶⁶. Postulatem, który zablokował porozumienie, było jednak usunięcie Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej z amerykańskiej listy organizacji terrorystycznych, na co Waszyngton ostatecznie zgody nie wyraził. Wynikało to z odmowy zaprzestania przez Iran ataków mających na celu pomszczenie zabitego w styczniu 2020 r.

⁵⁹ P.K. Kerr, *Iran and Nuclear Weapons Production*, Congressional Research Service, Washington D.C. 2022, s. 1–2. Według ekspertów MAEA Teheran wciąż nie opracował projektu broni jądrowej oraz systemu detonacji.

⁶⁰ *Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015)*, GOV/2022/62, Board of Governors, International Atomic Energy Agency, Vienna 2022, s. 10.

⁶¹ K. Davenport, „Iran expands nuclear program amid protests”, *Arms Control Today* 2022, nr 11.

⁶² Eadem, „Iran escalates in response to IAEA board censure”, *Arms Control Today* 2022, nr 12.

⁶³ Eadem, „The Iranian nuclear crisis: Time for plan B”, *Arms Control Today* 2022, nr 12.

⁶⁴ Zob. *Press Briefing by Press Secretary Jen Psaki*, 9.02.2022, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/press-briefings/2022/02/09/press-briefing-by-press-secretary-jen-psaki-february-9-2022/> (dostęp: 16.01.2023).

⁶⁵ H. Pamuk, „U.S. restores sanctions waiver to Iran with nuclear talks in final phase”, Reuters, 5.02.2022, <https://www.reuters.com/world/middle-east/biden-administration-restores-sanctions-waiver-iran-talks-final-phase-2022-02-04/> (dostęp: 16.01.2023).

⁶⁶ Rosja próbowała umożliwić sobie ominięcie niektórych sankcji nałożonych po agresji na Ukrainę z 24 lutego, jednak postulaty te nie znalazły poparcia pozostałych stron rozmów. Zob. L. Norman, „Iran nuclear deal threatened by Russian demands over Ukraine sanctions”, *The Wall Street Journal*, 6 marca 2022 r.

gen. Kasema Sulejmaniego⁶⁷. Latem, dzięki pośrednictwu Unii Europejskiej, wznowiono negocjacje. W sierpniu zanotowano pewien postęp (np. w kwestii niektórych zabezpieczeń natury gospodarczej na wypadek przyszłego wycofania się USA z umowy), ale rozbieżności pozostawały, szczególnie w związku z irańskim żądaniem, aby MAEA zakończyła prowadzone przez siebie dochodzenia w sprawie niezadeklarowanych materiałów nuklearnych i działań w tym zakresie oraz nie wznowiała ich w przyszłości⁶⁸. W ocenie Roberta Malleya, specjalnego wysłannika USA do spraw Iranu, Teheran kilkakrotnie stosował celową obstrukcję, zgłaszając nierealne lub niepowiązane ze sprawą żądania, gdy tylko udawało się wypracować satysfakcjonującą zaangażowane strony treść umowy⁶⁹.

Problemów w kontekście porozumienia nastręczała także współpraca Iranu z MAEA. Choć na początku roku zrealizowano ustalenia z 2021 r. o wymianie kamer monitoringu, a w marcu zawarto porozumienie *ad hoc* o środkach zabezpieczających, to rezolucja Rady Gubernatorów agencji z 8 czerwca, wyrażająca zaniepokojenie brakiem współpracy w śledztwie dotyczącym niezadeklarowanych materiałów i aktywności nuklearnych sprzed 2003 r. oraz wzywająca Iran do wypełniania swoich obowiązków wobec MAEA⁷⁰, przerwała tę pozytywną tendencję. W odpowiedzi Irańczycy wyłączyli w sumie 27 kamer w obiektach związanych z programem nuklearnym i wzbogacaniem uranu (umożliwiających m.in. monitoring online)⁷¹. 17 listopada Rada Gubernatorów MAEA przyjęła kolejną, jeszcze bardziej krytyczną wobec Iranu rezolucję⁷². Reakcją Teheranu było zintensyfikowanie procesu wzbogacania uranu do 60% w zakładach nuklearnych w Fordow⁷³.

⁶⁷ „Iran refuses to abandon avenging Soleimani despite U.S. offers”, Reuters, 21.04.2022, <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-has-rejected-us-offers-lift-sanctions-exchange-tehran-abandoning-soleimani-2022-04-21/> (dostęp: 16.01).

⁶⁸ K. Davenport, „Iran nuclear deal negotiations reach final stage”, *Arms Control Today* 2022, nr 9.

⁶⁹ S. Inskeep, „A U.S. special envoy responds to Iran on nuclear talks, protests over a woman's death”, National Public Radio, 7.10.2022, <https://www.npr.org/2022/10/07/1127394599/a-u-s-special-envoy-responds-to-iran-on-nuclear-talks-protests-over-a-womans-dea> (dostęp: 16.01.2023).

⁷⁰ NPT safeguards agreement with the Islamic Republic of Iran, Resolution adopted by the Board of Governors, GOV/2022/34, Board of Governors, International Atomic Energy Agency, Vienna 2022.

⁷¹ D. De Luce, A. Williams, „Iran removing 27 U.N. cameras monitoring nuclear activity in possible 'fatal blow' to reviving deal, U.N. says”, NBC News, 9.06.2022, <https://www.nbcnews.com/politics/national-security/iran-removing-27-un-cameras-monitoring-nuclear-activity-possible-fatal-rcna32780> (dostęp: 16.01.2023).

⁷² NPT Safeguards Agreement with the Islamic Republic of Iran, Resolution adopted on 17 November during the 1654th session, GOV/2022/70, Board of Governors, International Atomic Energy Agency, Vienna 2022.

⁷³ P. Hafezi, F. Murphy, „Iran starts enriching uranium to 60% purity at Fordow plant”, Reuters, 22.11.2022, <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-enrich-uranium-60-purity-fordow-nuclear-site-tv-2022-11-22/> (dostęp: 16.01.2023).

Ostatecznie do porozumienia nie doszło, o czym przesądziły również wydarzenia z jesieni – krwawe tłumienie protestów po zabójstwie Mahsy Amini czy decyzja o dostawach dronów dla Rosji (amunicji krążącej Shahed-131 i 136 oraz wielozadaniowych Mohajer-6), połączona z wysłaniem na Krym personelu szkoleniowego⁷⁴. Ponadto perspektywa przywrócenia JCPOA napotkała przeszkody wynikające z rozgrywek w polityce wewnętrznej – zarówno amerykańskiej (zwłaszcza w związku z przejęciem Izby Reprezentantów przez Republikanów w listopadowych wyborach), jak i irańskiej. Nie wykorzystano przy tym pewnej szansy związanej z popytem na irańskie węglowodory w obliczu sankcji nałożonych na Rosję i ograniczaniem produkcji ropy przez OPEC. W listopadzie prezydent Emmanuel Macron zasugerował w jednym z wywiadów, że być może JCPOA powinien zostać zastąpiony nową formułą⁷⁵, a niedługo później w trójstronnym oświadczeniu Francja, Niemcy i Wielka Brytania oznajmiły, iż skala wzbogacania przez Iran uranu jest zbyt duża, by mogła być uzasadniona cywilnymi potrzebami⁷⁶.

W tym kontekście wspomnieć warto ponadto o ogłoszonym przez Arabię Saudyjską w 2022 r. przetargu na budowę dwóch reaktorów jądrowych. Wybrano ofertę południowokoreańskiej spółki KEPCO. Jedną z ustalanych kwestii pozostaje możliwość wzbogacania uranu we własnym zakresie i *reprocessingu* (odzyskiwania promieniotwórczych izotopów z wypalonego paliwa nuklearnego), które Rijad – w świetle m.in. zapowiedzi natychmiastowej nuklearyzacji po wejściu przez Iran w posiadanie takiej broni – chciałby sobie zapewnić⁷⁷.

*

Choć kryzys inicjatyw na rzecz kontroli zbrojeń i rozbrojenia jest widoczny od bodaj dekady, to rosyjska agresja na Ukrainę z lutego 2022 r.

⁷⁴ J. Borger, „Iranian advisers killed aiding Russians in Crimea, says Kyiv”, *The Guardian*, 24 listopada 2022 r. Dziesięć państw członków RB ONZ domagało się od sekretarza generalnego ONZ wszczęcia śledztwa w związku z możliwym naruszeniem postanowień rezolucji nr 2231 z 2015 r., ograniczającej m.in. możliwość eksportu przez Iran urządzeń i technologii, które da się wykorzystać do przenoszenia głowic jądrowych. Sekretarz generalny ONZ nie zdecydował się jednak na uruchomienie dochodzenia. Zob. M. Nichols, „U.S. accuses U.N. of yielding to Russian threats over Iran drone inquiry”, Reuters, 20.12.2022, <https://www.reuters.com/world/us-accuses-un-yielding-russian-threats-over-iran-drone-inquiry-2022-12-19/> (dostęp: 16.01.2023).

⁷⁵ „France’s Macron does not see room for progress on Iran nuclear deal right now”, Reuters, 14.11.2022, <https://www.reuters.com/world/frances-macron-need-find-new-framework-over-iran-nuclear-deal-2022-11-14/> (dostęp: 16.01.2023).

⁷⁶ *Joint Statement by France, Germany, and the United Kingdom on Iran*, 22.11.2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2564882> (dostęp: 16.01.2023).

⁷⁷ H. Sokolski, „Will Seoul and Washington make Riyadh nuclear-weapons ready?”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 26.07.2022, <https://thebulletin.org/2022/07/will-seoul-and-washington-make-riyadh-nuclear-weapons-ready/> (dostęp: 16.01.2023).

oraz jej przebieg przeorientowały nieco kontekst, w którym należy go rozpatrywać, multiplikując dodatkowo wiele z już istniejących trudności. Zmiana ta wynika z kilku czynników. Pierwszy to kryzys wiarygodności Rosji na arenie międzynarodowej. Wpływa on na jej uczestnictwo w poszczególnych porozumieniach i reżimach ograniczających zbrojenia państw, ale także we współpracy multilateralnej na rzecz rozwiązywania problemów globalnych, takich jak choćby proliferacja broni masowego rażenia. Kluczową okoliczność stanowi tu stałe członkostwo w RB ONZ i, jak pokazał przykład testów północnokoreańskich ICBMs, możliwość blokowania sankcji bądź innych prób przywrócenia pożądanego stanu rzeczy, jak również udział w wielu inicjatywach *ad hoc*, ustanowionych w odpowiedzi na konkretne problemy, takich jak grupa P5+1 negocjująca z Iranem warunki rozwijania przezeń programu atomowego czy w przeszłości rozmowy sześciostronne o denuklearyzacji KRLD. Obecnie trudno wyobrazić sobie prowadzenie w dobrej wierze (a na jej domniemaniu opierają się wszelkie tego typu inicjatywy) rozmów z państwem, które swoim działaniem pogwałciło podstawowe zasady Karty Narodów Zjednoczonych, własne zobowiązania prawnomiędzynarodowe zaś traktuje głównie jako amunicję w ramach *lawfare*.

Drugi czynnik to praktyczne zakwestionowanie przez Rosję niektórych istniejących reżimów kontroli zbrojeń i rozbrojenia – bezpośrednio bądź w konsekwencji napaści na Ukrainę. O podważeniu podstaw reżimu NPT – w świetle gróźb użycia broni atomowej wobec państwa bezatomowego i ataków na infrastrukturę nuklearną, naruszenia wiarygodności negatywnych gwarancji bezpieczeństwa czy niewykonywania zobowiązań wynikających z postanowień „zawieszonego” Nowego START (który wygasa w 2026 r., a perspektywy nowego porozumienia o redukcji strategicznych zbrojeń jądrowych są więcej niż mgliste) – szeroko traktowała pierwsza sekcja niniejszego tekstu. Trzeba tu dodać także np. instrumentalizację reżimu zakazu broni bakteriologicznej w związku z groteskowym oskarżaniem Ukrainy o plany ataku z użyciem tego rodzaju broni i posiadanie laboratoriów, w których rzekomo wytwarza się patogeny. Wniosek Rosji o powołanie przez RB ONZ komisji badań na mocy Konwencji o zakazie broni biologicznej (BWC) z 1972 r. został odrzucony 2 listopada z uwagi na sprzeciw USA, Francji i Wielkiej Brytanii, gdy przedstawiciele Biura NZ ds. Rozbrojenia (UNODA) stwierdzili, że nie istnieją żadne dowody tego typu działań⁷⁸.

Ponadto wojna ta faktycznie położyła kres Traktatowi o siłach konwencjonalnych w Europie (CFE), który, mimo zawieszenia przez Rosję udziału w 2007 r.

⁷⁸ „UN still sees no sign of biological weapons in Ukraine”, United Nations News, 27.10.2022, <https://news.un.org/en/story/2022/10/1129952> (dostęp: 16.01.2023).

i całkowitej rezygnacji z niego w 2015 r., *de iure* obowiązuje i formalnie wiąże 29 państw (w tym Ukrainę, Białoruś i wszystkie państwa wschodniej flanki NATO). Trudno jednak wyobrazić sobie – zarówno w świetle prowadzonych działań wojennych, jak i rozmieszczania wojsk USA i NATO w Europie Środkowo-Wschodniej czy intensywnych zbrojeń państw obawiających się rosyjskiej agresji – jakąkolwiek próbę wyegzekwowania jego postanowień.

Także niektóre ze stosowanych w trakcie wojny metod walki budzą wątpliwości w kontekście istniejących porozumień na rzecz kontroli zbrojeń. Rosja, będąca stroną Konwencji o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych (CCW) i wszystkich pięciu protokołów do niej, wykorzystwała w 2022 r. w Ukrainie kilka zakazanych tam typów uzbrojenia, takich jak m.in. miny lądowe i miny pułapki⁷⁹ czy broń zapalająca⁸⁰. Ponadto intensywne użycie min przeciwpiechotnych i broni kasetowej, choć Rosja nie jest stroną żadnej z zakazujących posiadania takiego uzbrojenia konwencji, z pewnością osłabiło obydwa reżimy, co ukazuje choćby tocząca się w Finlandii dyskusja o wycofaniu się z pierwszego z wymienionych traktatów⁸¹. Przebieg wojny ukazał również dynamiczny rozwój technologii podwodnych dronów. Stawia to pytania m.in. o możliwości militaryzacji dna morskiego, także w kontekście potencjalnego wyposażenia takich urządzeń w głowice nuklearne, w świetle denuklearyzacji tych obszarów przez stosowny traktat z 1971 r.

Trzeci czynnik to będąca następstwem wojny rozbudowa zdolności obronnych państw strefy euroatlantyckiej – nie tylko tych z Europy Środkowej i Wschodniej, zbrojących się po zęby ze względu na położenie w bezpośrednim sąsiedztwie obszaru działań zbrojnych, ale przede wszystkim Stanów Zjednoczonych, co może wywołać kontrakcję ze strony ich globalnych rywali, w szczególności Chin w kontekście rywalizacji w rejonie Indo-Pacyfiku. Znajduje to przełożenie m.in. na ich zbrojenia nuklearne – chodzi o proliferację wertykalną, a więc ilościową i jakościową rozbudowę już posiadanych arsenałów takiej broni. Wzmógł się poziom konfrontacji w stosunkach międzynarodowych znacząco oddalając perspektywę nowych powszechnych inicjatyw z zakresu kontroli zbrojeń i rozbrojenia oraz osłabia te istniejące.

⁷⁹ *Background Briefing: Landmines Use in Ukraine*, Human Rights Watch, 2022, s. 6–18.

⁸⁰ *Unchecked Harm. The Need for Global Action on Incendiary Weapons*, Human Rights Watch, 2022, s. 5.

⁸¹ P. Vanttinen, „Growing calls for Finland to withdraw from Ottawa Mine Ban Treaty”, Euractiv, 4.03.2022, https://www.euractiv.com/section/all/short_news/growing-calls-for-finland-to-withdraw-from-ottawa-mine-ban-treaty/ukraine (dostęp: 16.01.2023).

Armaments and arms control in 2022 in the shadow of Russia's nuclear blackmail

The article analyzes the impact of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022 on armaments and arms control-related issues. Most of all, it explains the grounds and operating modes of the Russian nuclear blackmail as a mean of achieving political-operational objectives. This threat has been interpreted in three ways. First, as a possibility of direct use of nuclear weapons, through the prism of national concepts of strategic deterrence and escalation management. Second, as possible armed attacks against nuclear installations, like the one on the Zaporizhzhia Nuclear Power Plant. Third, as deliberate undermining of the significance of the nuclear non-proliferation regimes – bilateral (New START) and multilateral (NPT). The next section presents the main points of the new Nuclear Posture Review as guidelines for the American nuclear strategy – especially in terms of a “balanced approach to defending vital security interests and reducing nuclear risks” (also as a US reaction to the war in Ukraine). The last part of the study outlines the 2022 developments of the North Korean and Iranian nuclear programmes – their dangerous escalations in terms of, respectively, missile testing and uranium enrichment being almost completely overshadowed by the challenges resulting from the Russian aggression against Ukraine.

Keywords: nuclear weapons, Russian strategic deterrence, escalation management, armed attacks against nuclear installations, Zaporizhzhia Nuclear Power Plant, New START, *Nuclear Posture Review*, nuclear programme of North Korea, nuclear programme of Iran, JCPOA

Słowa kluczowe: broń jądrowa, rosyjska doktryna odstraszania, zarządzanie eskalacją, ataki na infrastrukturę nuklearną, elektrownia jądrowa Zaporozże, Nowy START, *Nuclear Posture Review*, program nuklearny Korei Północnej, program nuklearny Iranu, JCPOA